पठतु संस्कृतम्

प्रवेशः

पठतु संस्कृतम्

गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः ।
गुरुः साक्षात् परंब्रह्म तस्मै श्री गुरवे नमः ॥

सरस्वति नमस्तुभ्यं वरदे कामरूपिणि ।
विद्यारम्भं करिष्यामि सिद्धिर्भवतु मे सदा ॥

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

सूक्तिः

।। गुणाः पूजास्थानं गुणिषु न च लिङ्गं न च वयः ।।

Virtues alone are the ground of respect in virtuous persons and not their gender or age.

व्यावहारिकशब्दाः – शाकानि / शाकाः

निष्पावः
Beans

पटोल:
Snake gourd

कूष्माण्डकः
Ash Gourd

खण्डः
Piece

सूरणः
Elephant foot yam

व्यावहारिकशब्दाः – शाकानि / शाकाः

शिग्रुः
Drum stick

मरीचिका
Chillies

कोशातकी
Ridge Gourd

पलाण्डुः
Onion

कदली
Plantain

व्यावहारिकशब्दाः – शाकानि / शाकाः

शुण्ठी
Ginger

वृन्ताकम्
Brinjal

कारवेल्लम्
Bitter Gourd

शाकः
Vegetable

मूलकम्
Radish

व्यावहारिकशब्दाः – शाकानि / शाकाः

बिम्बफलम्
Ivy gourd

उर्वारुकम्
Cucumber

भिण्डीनकम्
Lady's finger

आलुकम्
Potato

वास्तुकम्
A type of Green leaf

व्यावहारिकशब्दाः – शाकानि / शाकाः

आम्रातकम्
Hog-plum

हरितकम्
Green Leaves

जम्बीरम्
Lemon

मिष्टालुकम्
Sweet Potato

नारिकेलम्
Coconut fruit

व्यावहारिकशब्दाः – शाकानि / शाकाः

कृष्णनिम्बम्
Curry

गृञ्जनकम्
Carrot

लशुनम्
Garlic

प्रहेलिका

सानुजः काननं गत्वा यातुधानान् जघान कः ?
मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः कीदृशो वद ।।

Who killed the demons after going to the forest with his brother? Add three letters in the middle of that word and say what sort of person Ravaṇa was?

रामः

३ Letters to be Conjoined क्षसोत्त

Rama

Ravana was राक्षसोत्तमः

सङ्ग्राह्याविषयाः - श्लोकः

१. आञ्जनेयः

मनोजवं मारुततुल्यवेगं जितेन्द्रियं बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।
वातात्मजं वानरयूथमुख्यं श्रीरामदूतं शरणं प्रपद्ये ॥

Surrender to Maruti, the messenger of Sri Rama, who travels with the speed of mind and wind, and has conquered the sense organs; he is the fore most among wise people; he is the son of the wind god and the leader of the monkeys.

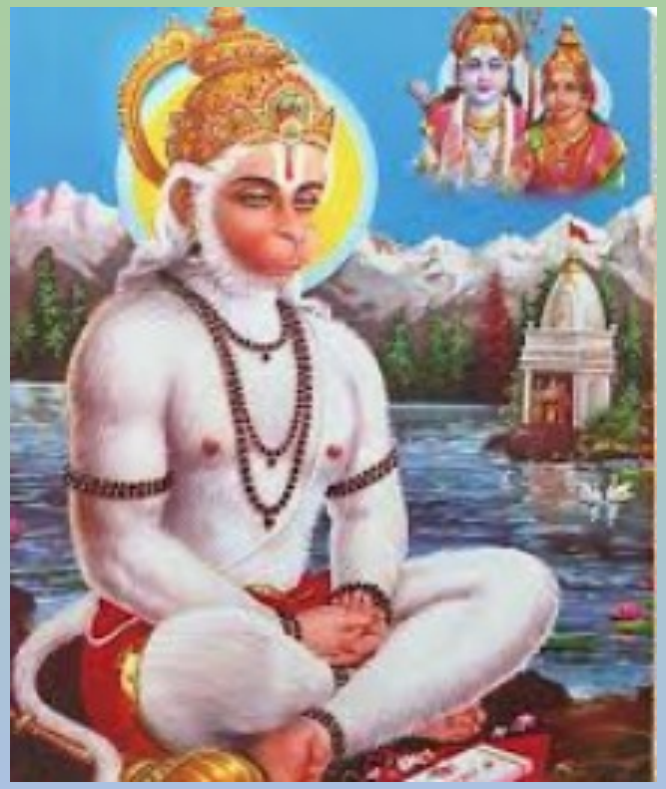

२. आञ्जनेयः

बुद्धिर्बलं यशो धैर्यं निर्भयत्वमरोगिता ।
अजाड्यं वाक्पटुत्वं च हनूमत्स्मरणाद् भवेत् ।।

A sharp intellect, strength, fame, courage, fearlessness, good health, activity and expertise in speech - these are obtained by (remembering) praying to Lord Hanuman.

वाङ्मयपरिचयः - वेणीसंहारम्

रचयिता भट्टनारायणः

- Based on an episode from the Mahābhārata.
- The story starts with Krishna's efforts for peace on behalf of the Pandavas and ends with the killing of Duryodhana and the tying of Draupadi's braid of hair.
- 'Veni' means braid of hair and ‘Samhar’ means tying.

वाङ्मयपरिचयः - वेणीसंहारम्

Theme

- Sri Kṛiṣhṇa goes to the Kauravas for a peace treaty.
- The peace efforts are not to Bhima's liking.
- War is inevitable and Bhima is delighted.
- The war begins and Drona dies in the war.
- The anger of Asvatthama, the son of Drona, is doubled on account of this.

वाङ्मयपरिचयः - वेणीसंहारम्

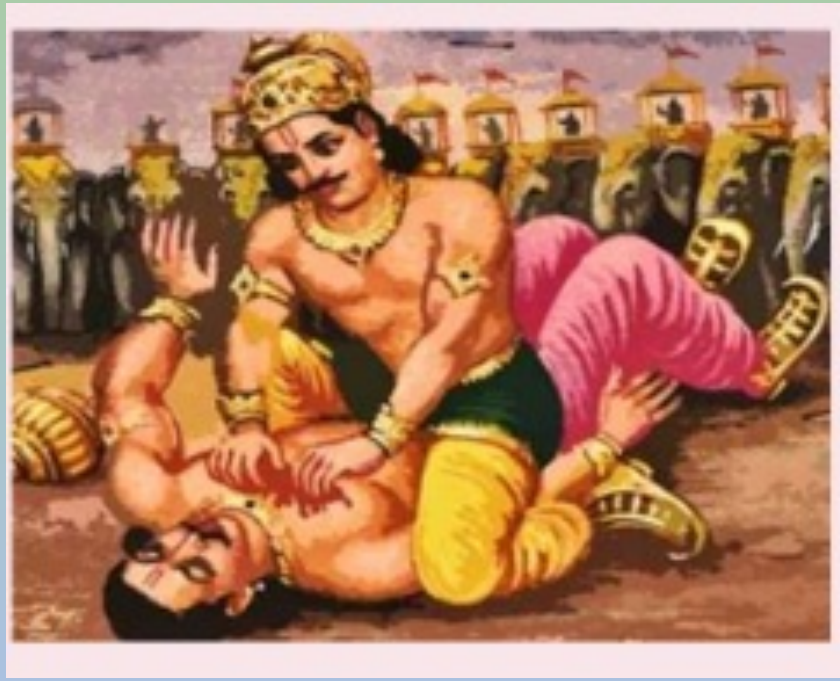

- Due to a quarrel between Aśvatthāma and Karṇa, Aśvatthama relinquishes his arms (i.e declines to fight).
- Thereafter Duśśäsana and Karna die in the battle.
- Duryodhana enters the lake. The insulting words of Bhima force him to come out and fight.
- Bhima kills him in the fight. Then he plaits the hair of Draupadi into a braid.
- Dharmaraja is coronated.

वाङ्मयपरिचयः - वेणीसंहारम्

- Dramatized in six acts.
- Story of Mahabharatha from Udyogaparva to the Salyaparva.
- Conforms to the rules of dramaturgy in Samskritam.
- Technical Sandhi Sandhyanga arrangement is well evident.

वाङ्मयपरिचयः - मृच्छकटिकम्

रचयिता शुद्रकः

- Love story of Cărudatta and Vasantasenā.
- Episode of clay cart (मृत् - clay शकटिका- toy cart) after which the play is named.
- Cărudatta, who was once a rich man is now a poor man is a man of noble qualities.
- He is deeply in love with a courtesan called Vasantasenā.

वाङ्मयपरिचयः - मृच्छकटिकम्

- Vasantasenā deposits her ornaments with Carudatta which are stolen by a thief.
- Carudatta sends in return the pearl necklace of his wife with the report that he lost the deposited ornaments in the game of dice.
- The stolen ornaments come into the hands of Vasantasena through her maid servant called Madanikā.
- Vasantasenā comes to Carudatta to return the ornaments saying that she lost the pearl in the game of dice.

वाङ्मयपरिचयः - मृच्छकटिकम्

- Carudaṭta's son is crying demanding a golden cart to play with. He only has a clay cart to play with.
- Vasantasena puts her ornaments to decorate the clay cart with.
- Ca̤rudatta starts for the garden leaving a message for Vasantasena that she should come to the garden in the cart.
- There is an exchange of carts and Vasantasena falls into the hands of wicked Sakara who strangules her.
- Sakara thinks Vasantasena is dead and shifts the crime onto Carudatta.
- Carudatta is proved the criminal in the court and is sent to the gallows.

वाङ्मयपरिचयः - मृच्छकटिकम्

- Meanwhile, with the help of a monk, Vasantasena survives and comes on the scene.
- Sakāra is exposed. Carudatta is released from the gallows and his marriage with Vasantasenā takes place.
- The play wright has very nicely depicted the life of the ordinary men in the ancient society in this drama.
- The language used in this drama is very much akin to the spoken language.

कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

चन्द्रगुप्तः मगधदेशस्य नृपः ।

तस्य मन्त्री चाणक्यः ।

सः तपोधनः, राजतन्त्रज्ञः च आसीत् ।

मन्त्री अपि सः एकस्मिन् उटजे वसति स्म ।

वैराग्यभावनया सः पूर्णः आसीत् ।

एकदा नृपः चाणक्याय कम्बलान् समर्पितवान् ।

कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

'एतान् कम्बलान् दरिद्रेभ्यः ददातु' इति सः सूचितवान् ।

चाणक्यस्य उटजं नगरात् बहिः आसीत् ।

केचन चोराः कम्बलान् अपहर्तुं चिन्तितवन्तः ।

ते रात्रौ चाणक्यस्य उटजं प्राविशन् ।

मध्यरात्र-समयः । शीत-कालः ।

अतीव शैत्यम् आसीत् ।

कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

तथापि चाणक्यः कटे सुप्तः आसीत् ।

तस्य पत्नी अपि कटे एव सुप्ता आसीत् ।

पार्श्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति ।

चाणक्यः कम्बलं विना निद्रां करोति !!

चोराः चौर्यं न अकुर्वन् ।

ते चाणक्यं प्रबोधितवन्तः ।

कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

चोराः - "चाणक्य ! पार्श्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । तथाऽपि त्वं किमर्थं भूमौ शयनं करोषि ?" इत्यपृच्छन् ।

चाणक्यः उक्तवान् – "कम्बलाः नृपेण दत्ताः । ते दरिद्रेभ्यः दातव्याः ।

श्वः प्रभाते वितरणं करिष्यामि ।

तेषाम् उपयोगं कर्तुं मम नास्ति अधिकारः ।

किञ्च अहं विरक्तः, सदा तृप्तः" इति ।

कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

इदं श्रुत्वा चोरेषु लज्जा उत्पन्ना ।

'अन्येषां द्रव्यस्य उपयोगेन अधर्मः भवति इति चाणक्यस्य विचारः अस्ति ।

वयं जीवने प्रतिदिनम् अन्यस्य द्रव्यमेव अपहरामः,अधर्मं कुर्मः, पापस्य सङ्ग्रहश्च भवति' इति चिन्तयित्वा ते चाणक्यं क्षमां प्रार्थितवन्तः ।

ततः सज्जनाः अभवन् च ।

कथा

वैराग्येण एव तृप्तिः

एतेषाम् उत्तरं लिखत ।

१. चन्द्रगुप्तस्य मन्त्री कः ?

चन्द्रगुप्तस्य मन्त्री चाणक्यः ।

२. नृपः चाणक्यं किं सूचितवान् ?

'एतान् कम्बलान् दरिद्रेभ्यः ददातु' नृपः इति सूचितवान् ।

३. चोराः चाणक्यं किं पृष्टवन्तः ?

"चाणक्य ! पार्श्वे कम्बलानां राशिरेव अस्ति । तथाऽपि त्वं किमर्थं भूमौ शयनं करोषि ?" इत्यपृच्छन् ।

४. चाणक्यस्य विचारः कः आसीत् ?

'अन्येषां द्रव्यस्य उपयोगेन अधर्मः भवति' इति चाणक्यस्य विचारः अस्ति ।

सुभाषितम्

वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः सम इह परितोषो निर्विशेषो विशेषः ।
स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ।।

A Yogin says to a king "I am here (ie. in the hermitage) tented
with garments made of bark, while you are happy with your silken garments.
Our contentment is the same.
There is no difference whatever. He who has abundant desire, is poor.
When there is contentment in the mind, who is rich and who is poor?

सम्बोधन-प्रथमा-विभक्तिः - पुं

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	बालकः	बालकौ	बालकाः
द्वितीया	बालकम्	बालकौ	बालकान्
तृतीया	बालकेन	बालकाभ्याम्	बालकैः
चतुर्थी	बालकाय	बालकाभ्याम्	बालकेभ्यः
पञ्चमी	बालकात्	बालकाभ्याम्	बालकेभ्यः
षष्ठी	बालकस्य	बालकयोः	बालकानाम्
सप्तमी	बालके	बालकयोः	बालकेषु
सं-प्रथमा	**हे बालक !**	**हे बालकौ !**	**हे बालकाः !**

सम्बोधन-प्रथमा-विभक्तिः - नपुं

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	फलम्	फले	फलानि
द्वितीया	फलम्	फले	फलानि
तृतीया	फलेन	फलाभ्याम्	फलैः
चतुर्थी	फलाय	फलाभ्याम्	फलेभ्यः
पञ्चमी	फलात्	फलाभ्याम्	फलेभ्यः
षष्ठी	फलस्य	फलयोः	फलानाम्
सप्तमी	फले	फलयोः	फलेषु
सं-प्रथमा	**हे फल !**	**हे फले !**	**हे फलानि !**

सम्बोधन-प्रथमा-विभक्तिः - स्त्री

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	बालिका	बालिके	बालिकाः
द्वितीया	बालिकाम्	बालिके	बालिकाः
तृतीया	बालिकया	बालिकाभ्याम्	बालिकाभिः
चतुर्थी	बालिकायै	बालिकाभ्याम्	बालिकाभ्यः
पञ्चमी	बालिकायाः	बालिकाभ्याम्	बालिकाभ्यः
षष्ठी	बालिकायाः	बालिकयोः	बालिकानाम्
सप्तमी	बालिकायाम्	बालिकयोः	बालिकासु
सं-प्रथमा	**हे बालिके !**	**हे बालिके !**	**हे बालिकाः !**

सम्बोधन-प्रथमा-विभक्तिः - स्त्री

	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
प्रथमा	नदी	नद्यौ	नद्यः
द्वितीया	नदीम्	नद्यौ	नदीः
तृतीया	नद्या	नदीभ्याम्	नदीभिः
चतुर्थी	नद्यै	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
पञ्चमी	नद्याः	नदीभ्याम्	नदीभ्यः
षष्ठी	नद्याः	नद्योः	नदीनाम्
सप्तमी	नद्याम्	नद्योः	नदीषु
सं-प्रथमा	**हे नदि !**	**हे नद्यौ !**	**हे नद्यः !**